

УДК 378.147.88

Ірина Мося, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
науково-методичного супроводу підготовки
фахівців у коледжах і технікумах,
Петро Лузан, доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник лабораторії
науково-методичного супроводу підготовки
фахівців у коледжах і технікумах,
Інститут професійної освіти НАПН України,
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА КОЛЕДЖУ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, РОЗВИТОК

Анотація. У статті на основі структурно-діяльнісного аналізу педагогічної діяльності визначається вагомість різновидів професійної компетентності викладача фахового коледжу, узагальнюються напрями підвищення кваліфікації педагогічних працівників, наводяться висновки про перспективи запровадження технологій їх неперервного професійного зростання.

Ключові слова: професійна компетентність, фаховий коледж, педагогічна діяльність, вагомість, викладач, підвищення кваліфікації.

Abstract. The article, based on a structural and functional analysis of pedagogical activity, determines the importance of the types of professional competence of a teacher of a vocational college, summarizes the directions for improving the qualifications of pedagogical workers, and draws conclusions about the prospects for the introduction of technologies for their continuous professional growth.

Key words: professional competence, professional college, pedagogical activity, importance, teacher, professional development

Сучасні виклики, що постали перед Україною у зв'язку з військовою агресією росії, обумовлюють активізацію, удосконалення, модернізацію усіх галузей економіки країни, нагальне підвищення якості функціонування соціальних інститутів, зокрема і фахової передвищої освіти. Наразі необхідно суттєво змінити саме концептуальні засади організації освітнього процесу у фахових коледжах, де в центрі має бути особистість здобувача освіти, його інтереси, потреби, нахили і уподобання. Із простого споживача наукової та техніко-технологічної інформації, виконавця виробничих завдань за зразком, алгоритмом, випускник-фаховий молодший бакалавр має стати творчим,

креативним професіоналом, фахівцем, здатним ефективно працювати в команді, швидко опанувати інноваційні технології, ґрунтовно володіти сучасними засобами самоосвітнього навчання, бути громадянсько свідомою, патріотично налаштованою, всебічно розвинутою особистістю. Ось чому сучасна фахова передвища освіта динамічно реформується, стрімко переходить на моделі компетентнісно орієнтованого навчання, орієнтуючись на позитивні освітні практики передових країн світу.

Загально визнано, що домінантним фактором підвищення якості професійної підготовки фахівців у коледжах є педагогічна діяльність викладача, його теоретична і практична підготовленість до навчання, виховання і розвитку особистості майбутнього фахового молодшого бакалавра. Натомість проблема неперервного професійного розвитку викладача, підвищення його професійної компетентності не тільки під час обов'язкових курсів підвищення кваліфікації, а й в системі методичної роботи коледжу, самоосвітній діяльності нині є вкрай актуальною. Вказана проблема актуалізується й тим, що в наявній науковій літературі поки що немає єдності думок учених щодо сутності поняття «професійна компетентність», «професійна компетентність викладача» тощо. Відтак, мета нашого дослідження – на основі аналізу трудових функцій викладача, структури його педагогічної діяльності, сучасних особливостей викладацької діяльності у коледжах визначити сутність, структуру, напрями цілеспрямованого розвитку професійної компетентності цих педагогічних працівників.

Дослідження аспектів розвитку професійної компетентності викладачів коледжів здійснювалося за трьома послідовними етапами. На першому етапі аналізувалися кваліфікаційні характеристики викладачів коледжів, функції їх педагогічної діяльності, опитувалися педагогічні працівники коледжів, аналізувалися сучасні дослідження з проблем компетентнісно орієнтованої освіти. Встановлено, що учені (С. Гончаренко, А. Гуржій, Л. Єршова, С. Заскалета, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курок, М. Пригодій, В. Луговий, Л. Лук'янова, С. Ніколаєнко, Н. Ничкало, В. Орлов, Л. Пуховська, В. Радкевич, Г. Романова,

П. Саух, С. Сисоєва, Ж. Таланова та ін.) демонструють єдність думок у тому, що компетентнісний підхід у професійній освіті спрямований на формування підготовленого до практичної діяльності фахівця, здатного без довготривалої адаптації творчо виконувати виробничі завдання вже з перших днів роботи за фахом. Натомість поки що понятійна система цієї теорії розроблена недостатньо – існує розмаїття підходів і думок щодо сутності поняття «професійна компетентність», його структури, напрямів цілеспрямованого розвитку тощо.

Разом з тим, найбільш досконалим, на нашу думку, є визначення цього феномена в «Енциклопедії освіти» (автор В. Радкевич): «Професійна компетентність – складне інтегративне особистісне утворення, що формується у процесі здобуття професійної освіти, безперервно розвивається у професійній діяльності і визначає здатність особи застосовувати спеціальні знання, уміння, навички, виявляти відповідні суб'єктні та професійно важливі якості для виконання комплексу складних виробничих завдань, обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку». Орієнтуючись на наведену вище дефініцію, у дослідженні обґрунтовано такі суттєві видові ознаки професійної компетентності викладача фахового коледжу: кваліфіковане виконання трудових функцій педагогічної діяльності; комплекс психолого-педагогічних, методичних, методологічних, екологічних, та ін. знань; уміння навчально-методичної роботи, навички виховання і розвитку особистості студентів; морально-етичні цінності; професійні якості; результат – достатні рівні вихованості і навченості здобувачів фахової передвищої освіти.

Отже, професійну компетентність викладача фахового коледжу визначаємо як *інтегративну властивість особистості, що виявляється в педагогічній діяльності, поведінці та вчинках фахівця і зумовлює його готовність і здатність кваліфіковано виконувати свої трудові функції за рахунок збалансованого поєднання комплексу методологічних, психолого-педагогічних, методичних, організаційних, предметно-галузевих (спеціальних), екологічних, правових та ін. знань, умінь навчально-методичної роботи, навичок виховання і розвитку особистості студентів, морально-етичних цінностей, необхідних професійних*

якостей (творче ставлення до освітньої діяльності; розумна любов до студентів; наполегливість і цілеспрямованість; відповідальність; витримка; самовладання; толерантність, доброта; педагогічна спостережливість і уважність; досконале володіння мовою і мисленням; натхнення та інтуїція; оптимізм; педагогічний такт; здоров'я і зовнішній вигляд та ін.) та зумовлює достатні рівні вихованості і навченості здобувачів фахової передвищої освіти.

Засобами аналізу педагогічної діяльності педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти, виділено такі структурні компоненти цієї інтегративної властивості викладача:

- *мотиваційно-ціннісний* – передбачає сформованість мотивів, прагнень до інноваційної педагогічної діяльності, ціннісних орієнтацій викладача на оволодіння високими рівнями професіоналізму;
- *когнітивно-інформаційний* – включає комплекс теоретичних і технологічних (процедурних) знань, що передбачає володіння відповідними способами і прийомами розв'язання соціально-педагогічних проблем;
- *поведінково-діяльнісний* – презентує цілісний, взаємопов'язаний комплекс умінь і навичок, що забезпечують якісну реалізацію викладачем закладу фахової передвищої освіти своїх трудових функцій;
- *особистісно-рефлексивний* – включає уміння визначати резерви свого кар'єрного зростання, навички регулювання власної життєдіяльності, здатності до рефлексії у педагогічній діяльності;
- *емоційно-вольовий* компонент включає здатність розуміти власний емоційний стан при розв'язанні педагогічних ситуацій; цілеспрямованість дій в освітньо-виховному середовищі коледжу; наполегливість у саморозвитку, самовдосконаленні.

Зазначений підхід до вивчення структури цього феномена успішно застосовується ученими для розроблення діагностичних засобів оцінювання рівнів розвитку компетентностей різних видів. Натомість для розроблення конкретних методик і технологій розвитку професійної компетентності викладача, на нашу думку, цього недостатньо: поза увагою дослідника часто лишаються вкрай

важливі сучасні знання, уміння, навички, інші компетентності, які вкрай потрібні педагогічному працівнику для організації якісної освіти. Тому доцільно визначити ті складники професійної діяльності (різновиди професійної компетентності), які наразі є основними, домінантними, витребуваними в сучасній освітній практиці.

Відтак, на другому етапі дослідження засобами Google Forms опитування було визначено той перелік видів компетентностей, який притаманний сучасному викладачу коледжу. До списку увійшли такі різновиди професійної компетентності викладача: дидактична, предметна, методична, екологічна, інклюзивна, здоров'язберігаюча, економічна, дослідницька, комунікативна, проєктивна, оцінювально-аналітична, організаційна, психологічна, аутопсихологічна, загальнокультурна, конфліктологічна, інформаційно-цифрова, виховна, прогностична, правова, соціальна, політична, творча.

Природно, серед наведених у списку компетентностей викладача є основні, домінантні, провідні й забезпеченні ефективною педагогічною діяльністю. Задля визначення таких складників професійної компетентності було проведено їх ранжування експертами та відібрано 9 різновидів, зокрема:

1. Навчальна компетентність – це здатність викладача навчати інших, тобто передавати власні знання, формувати уміння та навички у студентів, а також здатність навчатися, тобто удосконалювати свій професійний рівень.

2. Виховна компетентність – це інтегративна особистісно-діяльнісна якість педагога, що забезпечує його теоретичну і практичну готовність та здатність ефективно реалізовувати виховну функцію в цілісному освітньому процесі.

3. Методична компетентність – це здатність викладача розробляти навчально-методичну документацію, методики підготовки та проведення навчальних занять, інші дидактичні матеріали та засоби навчання.

4. Предметна компетентність – теоретична і практична підготовленість викладача до викладання окремого предмета, дисципліни, курсу тощо.

5. Інформаційно-цифрова компетентність – здатність викладача орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею, застосовувати цифрові технології в освітньому процесі фахового коледжу.

6. Екологічна компетентність – це здатність особи застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей та непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на підставі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної та побутової діяльності.

7. Інклюзивна компетентність – це здатність викладача до педагогічної підтримки студентів з особливими освітніми потребами з огляду на їх індивідуальні потреби, можливості, здібності та інтереси, до створення умов, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища.

8. Дослідницька компетентність – це здатність особистості за допомогою загально- та спеціальнонаукових методів (історичного, порівняльного, логічного, абстрагування, аналітичного, статистичного, соціологічного, моделювання, графічного, системного аналізу тощо) здійснювати наукове дослідження у певній галузі науки, за певною спеціальністю.

9. Комунікативна компетентність викладача визначається рівнем і стилем спілкування, виступає необхідною умовою особистої, професійної та громадської діяльності; це здатність особи обирати і технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування.

На третьому етапі дослідження вкрай важливо було взяти, які ж з наведених 9 різновидів професійної компетентності викладача є головними, основними, на які вартує звертати увагу насамперед. Для цього було застосовано метод парних порівнянь. Експерти (науковці, керівники фахових коледжів, досвідчені педагоги – всього 26 осіб) попарно порівнювали наведені вище компетентності, відзначаючи «1» пріоритетні (у випадку, коли експерт визнавав рівнозначність обох компетентностей, ця позиція відзначалася оцінкою «0,5»). При обрахунках знаходилося середнє значення набраних балів, яке і визнавалося коефіцієнтом вагомості компетентності (табл. 1).

Отже, за результатами експертного оцінювання в наведеному переліку домінує здатність викладача навчати, передавати свій досвід, формувати знання,

уміння та навички у студентів: коефіцієнт вагомості $P_{сер} = 0,76$. Прикметно, що комунікативну компетентність викладача експерти визнали також досить значущою – $P_{сер} = 0,75$. Експерти переконані, що здатність викладача встановлювати і підтримувати необхідні контакти зі студентами, його ефективне спілкування, уміння переконувати, дискутувати, розуміти й бути зрозумілим для партнера у комунікативному процесі є вкрай важливим складником його професіоналізму.

Майже однаковими за величиною коефіцієнтами вагомості характеризуються виховна, методична, предметна і інформаційно-цифрова компетентності: коефіцієнти вагомості 0,65; 0,67; 0,68; 0,66 відповідно. Натомість останні місця зайняли інклюзивна компетентність ($P_{сер} = 0,76$), дослідницька ($P_{сер} = 0,38$) і екологічна ($P_{сер} = 0,31$) компетентності.

Відмінності у вказаних групах компетентностей детерміновані, на нашу думку, сучасними особливостями освітньої практики. Варто підкреслити, що екологічна освіта, екологічна культура, екологічна свідомість, екологічна етика, екологобезпечна поведінка поки-що не складають головні пріоритети і наголоси суспільного життя, що певним чином позначається і на змісті освітніх програм. А інклюзивна освіта, використання педагогічними працівниками тактик і стратегій, методів і форм, що враховують особливі освітні потреби учнів і студентів, поки-що лише на стадії свого становлення.

Таблиця 1. Матриця визначення вагомості різновидів професійної компетентності викладача коледжу та дисперсій оцінок експертів

P_i^*	Різновиди професійної компетентності викладача*								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
P_1	1,00	0,86	0,36	0,79	0,50	0,14	0,57	0,21	0,71
P_2	1,00	1,00	0,43	0,64	0,21	0,07	0,79	0,43	0,57
P_3	1,00	0,82	1,00	0,36	0,27	0,09	1,00	1,00	1,00
P_4	0,71	0,64	0,71	0,86	1,00	0,43	0,00	0,14	0,64
P_5	0,88	0,63	0,50	1,00	0,13	0,00	0,63	0,25	0,50
P_6	0,93	0,53	0,67	1,00	0,40	0,40	0,27	0,07	0,53

P_7	0,88	0,25	1,00	0,38	0,50	0,00	0,75	0,13	0,63
P_8	0,08	0,54	0,77	0,62	0,77	0,38	1,00	0,46	0,92
P_9	0,82	0,73	0,64	0,64	0,64	0,64	1,00	0,73	0,73
P_{10}	1,00	0,71	0,43	0,36	0,43	0,29	0,14	0,86	0,93
P_{11}	0,79	0,43	0,57	0,71	1,00	0,14	0,00	0,50	1,00
P_{12}	0,71	0,79	0,43	1,00	0,71	0,43	0,57	0,00	0,50
P_{13}	1,00	0,67	0,73	0,93	0,40	0,13	0,40	0,00	0,53
P_{14}	0,92	0,67	1,00	1,00	1,00	0,33	0,08	0,08	0,92
P_{15}	0,58	0,67	0,25	0,50	1,00	0,33	0,83	1,00	0,83
P_{16}	0,62	1,00	0,08	0,92	0,77	0,46	0,62	0,15	0,92
P_{17}	0,71	0,43	0,86	0,57	0,93	0,07	0,29	0,29	1,00
P_{18}	0,56	0,88	0,56	0,31	0,63	0,06	0,19	0,31	1,00
P_{19}	0,25	0,44	0,63	0,44	0,44	0,75	0,44	0,13	1,00
P_{20}	0,92	0,54	0,85	0,62	0,92	0,31	0,31	0,08	1,00
P_{21}	0,63	0,56	0,63	0,63	1,00	0,38	0,00	0,13	0,56
P_{22}	0,85	0,54	1,00	0,54	0,85	0,00	0,46	1,00	0,31
P_{23}	0,73	0,55	1,00	0,73	0,64	0,64	0,36	1,00	0,91
P_{24}	0,69	0,62	0,54	0,54	0,54	0,38	1,00	0,62	0,62
P_{25}	0,75	0,67	1,00	0,83	0,42	0,75	0,67	0,17	0,75
P_{26}	0,69	0,85	0,77	0,85	1,00	0,46	0,38	0,15	0,38
$P_{сер}^*$	0,76	0,65	0,67	0,68	0,66	0,31	0,49	0,38	0,75
S_i^*	0,0503	0,0323	0,0647	0,04879	0,0758	0,0519	0,1061	0,1195	0,0475

*Різновиди професійної компетентності викладача коледжу:

- 1 Навчальна компетентність;
- 2 Виховна компетентність;
- 3 Методична компетентність;
- 4 Предметна компетентність;
- 5 Інформаційно-цифрова компетентність;
- 6 Екологічна компетентність;
- 7 Інклюзивна компетентність;
- 8 Дослідницька компетентність;
- 9 Комунікативна компетентність

* P_i – коефіцієнт вагомості, значущості різновиду компетентності викладача у здійсненні ефективної педагогічної діяльності за оцінкою i -го експерта;

* S_i – дисперсії оцінок експертів

Нажаль, повномасштабна війна з РФ суттєво актуалізувала володіння педагогами інклюзивною компетентністю завдяки збільшенню числа осіб з особливими освітніми потребами. Тому крім проектування в коледжах доступного для таких студентів освітнього середовища, варто створити умови інклюзивної освіти, що враховують ефективне включення до освітнього процесу всіх його учасників. І, природно, цілеспрямовано і продуктивно розвивати у викладачів здатності реалізовувати принципи і стратегії інклюзивної освіти.

За результатами дослідження основними напрямками розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів визначено такі вектори зростання педагогів: підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти; самоосвіта; система методичної роботи в коледжі; освітній процес фахового коледжу; участь у науково-методичних заходах регіонального, державного рівня та ін. Перспективи подальших наукових розвідок будуть присвячені розробленню методик і технологій неперервного професійного розвитку викладачів.